

KS. JAROSŁAW BABIŃSKI
UKSW Warszawa

TWÓRCZOŚĆ I OSOBA KS. FRANCISZKA SAWICKIEGO W „STUDIACH PELPLIŃSKICH”

„Studia Pelplińskie” stanowią w dużej mierze zapis aktywności naukowej środowiska pelplińskiego, które swoją genezę ma w tzw. pelplińskiej szkole historycznej. Niewątpliwie obok wybitnych historyków tamtego czasu, takich jak ks. Stanisław Kujot, ks. Romuald Frydrychowicz, ks. Jakub Fankindejski czy ks. Tadeusz Glemma, osobowością najbardziej znaną jest ks. Franciszek Sawicki (1887-1952). Jego dokonania jako filozofa i teologa – docenione w 1952 roku przez Katolicki Uniwersytet Lubelski faktem nadania mu doktoratu *honoris causa* – są przyczyną nazwania Pelplina przez prof. Stefana Swieżawskiego „Atenami Północy”¹. Dorobek Pelplińskiego Filozofa, jak jego biografia, po wielokroć stały się problematyką podejmowaną w tekstach publikowanych w diecezjalnym roczniku.

I. KS. FRANCISZEK SAWICKI W ŚWIADOMOŚCI NAUKOWEJ ŚRODOWISKA PELPLIŃSKIEGO

Środowisko naukowe Pelplina od zawsze miało świadomość nieprzeciętności dorobku ks. Sawickiego. Na pewno miała ogromny wpływ dla utrwalenia jego sylwetki i dorobku działalność ks. Franciszka Mantheya – jego ucznia i przyjaciela, a jednocześnie następcy Pelplińskiego Mędrca na stanowisku profesora filozofii i teologii w pelplińskim seminarium. Ks. Manthey już w latach przedwojennych zajął się popularyzacją myśli swego mistrza². Również w okresie powojennym,

¹ Zob. S. Swieżawski, *Toast*, w: *Rozum i tajemnica*, Znak, Kraków 1960, s. 352-355.

² Zob. F. Manthey, *Professor Dr. Franz Sawicki, 1977-13. Juli-1938*, (brak nazwy wydawnictwa), Tczew 1938.

zwłaszcza po jego śmierci, włożył wiele wysiłku w utrwalenie pamięci o nim i jego myśli³.

Ogromne znaczenie miała również postawa innych księży pelplińskich, tworzących w latach powojennych kadre profesorską pelplińskiego seminarium, w większości będących słuchaczami wykładów ks. Sawickiego. Nie do przecenienia w tym względzie jest osoba ks. rektora Jerzego Buxakowskiego, kładącego wielki nacisk na kultywowanie pamięci o ks. Sawickim wśród kleryków. Wyraziło się to także w licznych publikacjach ks. Buxakowskiego⁴. Wśród nich na szczególną uwagę zasługuje opracowanie hasła encyklopedycznego książki *Wert und Würde der Persönlichkeit im Christentum*, sytuujące ją wśród stu najważniejszych dzieł teologicznych XX wieku⁵. Mimo trudności, wynikających z polityki komunistycznych władz wobec Kościoła w Polsce, udało się ks. Buxakowskiemu w 1982 roku wydać po raz kolejny ostatnią książkę ks. Sawickiego *Bóg jest miłością*⁶ oraz trzecie wydanie *Fenomenologii wstydlivosti*⁷. Właśnie rok 1982 – z racji trzydziestej rocznicy śmierci ks. Sawickiego stał się pretekstem do zorganizowania dwudniowego sympozjum jemu poświęconego, które dało początek organizowanym w pelplińskim seminarium Spotkaniom Pelplińskim⁸.

W badanie spuścizny ks. Sawickiego od strony naukowej niewątpliwie wpisuje się działalność ks. bpa Zygmunta Pawłowicza, sufragana gdańskiego – genetycz-

³ Zob. tenże, *Ks. Franciszek Sawicki. Z okazji jubileuszu*, „Roczniki Filozoficzne KUL” 1949/1950, t. 2/3, s. 347-363; *O śmierci i pogrzebie ks. infułata Sawickiego*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 8(1957) nr 5/6, s. 220-223; *Prace naukowe ks. infułata Franciszka Sawickiego*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 1950 nr 3, s. 195-205; *Sto lat Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 5(1949) nr 5, s. 385-386; *X. Franciszek Sawicki jako teoretyk poznania*, Kuria Biskupia Chełmińska, Pelplin 1947.

⁴ Zob. J. Buxakowski, *Ks. Franciszek Sawicki – myśliciel pelpliński*, w: *Wybitni teologowie XX wieku. Krąg języka niemieckiego*, red. J. Jezierski, K. Parzych, Warmińskie wydawnictwo diecezjalne, Olsztyn 2006, s. 229-237; *Księża Franciszka Sawickiego – wspomnień sens (1877-1952)*, w: *Księga Jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1651-2001)*, red. A. Nadolny, Bernardinum, Pelplin 2001, s. 659-664.

⁵ Zob. J. Buxakowski, *Wert und Würde der Persönlichkeit im Christentum*, w: *Lexikon der theologischen Werke*, red. M. Eckert, Kröner, Stuttgart 2003, s. 806-807.

⁶ Po raz pierwszy książka *Bóg jest miłością* została wydana za życia ks. Sawickiego w 1949 roku w Krakowie. Drugie wydanie pt. *Deus caritas est* ukazało się w Pelplinie w 1982 roku. Trzecie wydanie, na dzień dzisiejszy ostatnie, pt.: *Bóg jest miłością*, wydało pelplińskie wydawnictwo Bernardinum w 2002 roku.

⁷ Wydana została po raz pierwszy w 1938 roku, a następnie w 1948 roku. Miała wpływ na poglądy Karola Wojtyły/Jana Pawła II o seksualnej etyce chrześcijańskiej, uwyrażnionej później w jego cyklu katechez *Mężczyzną i niewiastą stworzył ich*. Zob.: M. Mróz, *Actualidad del pensamiento ético del filósofo polaco Franciszek Sawicki*, „Scripta Theologica” 40(2008), nr 1, s. 204.

⁸ Trzeba zauważyć, że była to trzecia konferencja, organizowana w pelplińskim seminarium, poświęcona ks. Sawickiemu. Pierwsza została zorganizowana w 1953 roku – w pierwszą rocznicę śmierci; druga w 1977 roku – z okazji 100. rocznicy urodzin i 25. rocznicy śmierci. Por. J. Buxakowski, *Przebieg i znaczenie sesji*, „Studia Peplińskie”, 1982, t. 13, s. 13.

nie związanej z Pelplinem z racji odbytej tu formacji seminaryjnej. W 1976 roku obronił pracę doktorską na temat myśli ks. Franciszka Sawickiego pt.: *Antropologia religijno-historyczna według Franciszka Sawickiego*⁹. Zaowocowało to później szeregiem publikacji, inspirowanych dorobkiem Pelplińskiego Myśliciela o profilu antropologicznym z zakresu tak filozofii, jak i teologii¹⁰.

Niewątpliwie wielkie znaczenie dla trwania w kulturowej świadomości intelektualnego dzieła ks. Sawickiego miała działalność pisarska świetnego eseisty i wytrawnego znawcy historii sztuki – ks. profesora Janusza Stanisława Pasierba. Artykuły poświęcone przez niego Pelplińskiemu Mędrcom są nie tylko świetnym streszczeniem jego zasadniczych idei, obecnych w jego twórczości, ale osadzone na szerokim tle filozoficznej kultury, ukazują oryginalność i świeżość proponowanych rozwiązań, a jednocześnie ich powiązanie z lokalnym klimatem pomorskiego i pelplińskiego świata¹¹. Niezwykle ciepły i sugestywny portret ks. Sawickiego maluje ks. Pasierb również w cyklu esejów *Miasto na górze*¹².

W dzieło popularyzacji myśli ks. Sawickiego należy wpisać także liczne prace ks. Mirosława Mroza¹³ – profesora toruńskiego UMK, absolwenta WSD w Pelplinie, zwłaszcza fakt wydania przez niego po raz pierwszy w języku polskim *Ideal der Persönlichkeit*¹⁴. Zauważyć też należy liczne publikacje, poświęcone myśli teologicznej i filozoficznej ks. Sawickiego autorstwa ks. Jarosława Babińskiego¹⁵, profesora UKSW w Warszawie i WSD w Pelplinie, zwłaszcza pracę

⁹ Został wydany książkowo w roku 2001 w pelplińskim Bernardinum.

¹⁰ Zob. Z. Pawłowicz, *Aktywna postawa wobec Boga i świata według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1978, t. 9, s. 7-18; *Nauczanie o człowieku w ujęciu ks. Franciszka Sawickiego*, w: *Księga Jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, red. A. Nadolny, Bernardinum, Pelplin 2001, s. 665-676; *Osobowość jako miejsce zdarzeń religijnych w antropologii Franciszka Sawickiego*, w: *Studia z antropologii teologicznej*, red. A. Zuberbier, M. Żurawski, Warszawa 1978, s. 107-158; *Religijna wartość cierpienia i śmierci według ks. Franciszka Sawickiego*, „Miesięcznik Diecezji Gdańskiej” 29(1985) nr 5/6, s. 192-199; *Religijne doznawanie przyrody i dziejów przez człowieka według F. Sawickiego*, „Studia Theologica Varsoviensia” 1980, nr 18, s. 73-95.

¹¹ Zob. J. S. Pasierb, *Filozofia ks. Franciszka Sawickiego*, „Tygodnik Powszechny” 1952, nr 4, s. 6-7; *Aktualność myśli ks. Franciszka Sawickiego*, „Tygodnik Powszechny” 1977, nr 50, s. 6.

¹² Zob. tenże, *Franciszek Sawicki*, w: *Miasto na górze*, Bernardinum, Pelplin 2000, s. 61-82

¹³ Zob. m.in.: M. Mróz, *Człowiek nowoczesny i jego religijność. Aktualność ostrzeżeń etyczno-moralnych ks. Franciszka Sawickiego sprzed 50 lat*, „Teologia i Człowiek” 2003, nr 2, s. 43-57; *La filosofia della personalità nel pensiero di Franciszek Sawicki. Prospettiva etica*, Tipografia Poliglota della Pontificia Università Gregoriana, Roma 1991; *Nie ma prawdy samotnej. Przyczynek do zrozumienia filozofii poznania Franciszka Sawickiego*, „Ruch Filozoficzny” 2012 nr 1, s. 97-110; *Tajemnica miłości Bożej w myśli Franciszka Sawickiego*, „Verbum Vitae” 23(2013), s. 197-224.

¹⁴ F. Sawicki, *Ideal osobowości*, tłum. T. Kupś, R. Michalski, A. Pacholik, Żuromska, redakcja i wprowadzenie M. Mróz, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009.

¹⁵ Zob. m.in.: J. Babiński, *Franz Sawicki – ein Denker von großer Aktualität. Zu seinem 60. Todestag*, „Trierische Theologische Zeitschrift”, 2013, z. 1, s. 48-65; *Ks. Franciszek Sawicki jako*

habilitacyjną, badającą zagadnienia życia ludzkiego w pismach Pelplińskiego Myśliciela¹⁶.

Bezdiskusyjną rolę w przybliżaniu myśli ks. Sawickiego odegrały jednak właśnie „Studia Pelplińskie”. Motywacją bowiem stworzenia tego periodyku – „na fali posoborowego odrodzenia dusz (...), by współpracować w dziele prawdy i miłości, sprawiedliwości, świętości i pokoju” – była chęć uczczenia pomordowanych w czasie wojny kapłanów, jak również przypomnienie o tradycjach naukowych Pelplina i Diecezji Chełmińskiej¹⁷. Artykuły poświęcone osobie i dziełu ks. Sawickiego nieustannie pojawiają się w kolejnych numerach. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują numery: drugi (1971 rok) i trzynasty (1982 rok).

2. ZAGADNIENIA BIBLIOGRAFICZNE I PROBLEMATYKA BIOGRAFICZNA

Ważnym przyczynkiem dla upamiętnienia osoby i spuścizny naukowej ks. Franciszka Sawickiego jest dokumentacja jego dorobku oraz podejmowanych badań nad jego spuścizną. Ogromna w tym zasługa ks. Henryka Mrossa – kronikarza dziejów duchowieństwa chełmińskiego i pelplińskiego, autora słowników biograficznych duchowieństwa. Jest on autorem najkompletniejszej bibliografii prac naukowych ks. Sawickiego¹⁸. Opublikowany przez niego wykaz publikacji został przygotowany w oparciu o wcześniejsze tego typu zestawienia, opracowywane już za życia ks. Sawickiego, jak i po jego śmierci, głównie z inicjatywy ks. Franciszka Mantheya. Ks. Mrossowi udało się wyeliminować wiele błędów i nieścisłości, które zakradły się we wcześniejsze zestawienia. Ks. Mross przedstawia dorobek Pelplińskiego Myśliciela, dzieląc go na dwie części, obie w układzie chronologicznym. Pierwszą część stanowią publikacje naukowe z lat 1903-1974 (181 pozycji), drugą recenzje, obejmujące lata 1905-1952 (475 pozycji). Całość dopełnia bibliografia prac poświęconych ks. Sawickiemu, zamknięta na roku 1982. Ta ostatnia część była aktualizowana przez ks. Mrossa kilkakrotnie w różnych wydawanych później biogramach ks. Sawickiego. Ostatnie tego typu zestawienia

---

pedagog, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 20-2013, z. I-II, s. 7-17; *Die Rezeption des philosophisch-theologischen Werkes von Franz/Franciszek Sawicki in Polen und Deutschland*, w: *Mäander des Kulturtransfers. Polnischer und deutscher Katholizismus im 20. Jahrhundert*, red. A. Chylewska-Tölle, Ch. Heidrich, Logos, Berlin 2014, s. 30-44.

¹⁶ Zob. tenże, *Teologia życia. Próba reinterpretacji dorobku ks. Franciszka Sawickiego*, Bernardinum, Pelplin 2013.

¹⁷ Por. K. J. Kowalski, *Przedmowa*, „Studia Pelplińskie”, 1969, t. 1, s. 8.

¹⁸ Zob. H. Mross, *Bibliografia prac drukowanych ks. pralata Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie”, 1982, t. 13, 1982, s. 19-59.

zostało opracowane i przygotowane przez ks. Jarosława Babińskiego¹⁹. Bibliografia ta obejmuje w porządku alfabetycznym 149 pozycji: monografii, artykułów naukowych i popularnonaukowych, haseł encyklopedycznych, prac doktorskich i magisterskich, recenzji książek ks. Sawickiego. Biografia zamyka się na roku 2014. Należy się spodziewać dalszego dokumentowania prac nad dorobkiem ks. Sawickiego na łamach pelplińskiego periodyku.

W tym kontekście należy zauważyć fakt, iż do tej pory na opracowanie czekają jeszcze nieopublikowane archiwalia, zawierające rękopisy, osobiste notatki i korespondencję. Jedyna na dzień dzisiejszy próba badań nad tymi zbiorami to udokumentowana artykułem analiza zawartości zbioru kazań²⁰. Analiza tego zbioru pod względem formalnym i treściowym każe autorowi postawić w wątpliwość ich autorstwo przypisywane ks. Sawickiemu. Z pewnością dalsza, ewentualna eksploatacja archiwaliów przyczyni się do odsłonięcia wielu interesujących informacji na temat twórczości i sylwetki Pelplińskiego Myśliciela.

Wydaje się to ważnym zagadnieniem i dającym możliwość pogłębienia wiedzy na jego temat, choć istnieje kilka istotnych artykułów, publikowanych właśnie w „Studiach Pelplińskich”. Należy tu zwrócić uwagę przede wszystkim na znakomitą analizę ks. Edmunda Piszcz, dotyczącą kwestii nominacji ks. Franciszka Sawickiego na biskupstwo gdańskie, związane z nią perturbacje, które doprowadziły do jego rezygnacji z tego urzędu²¹. Artykuł został oparty na solidnej bazie źródłowej. Autor uwzględnia – poza zasadniczą bazą korespondencji wewnątrzkościelnej między nuncjuszem a ks. Sawickim – szeroki kontekst społeczno-kulturowy Pomorza, zwłaszcza sytuację Kościoła w diecezji chełmińskiej i Wolnym Mieście Gdańsku. Swe analizy ilustruje cytatami z ówczesnej prasy, zdominowanej w tym czasie w Gdańsku przez sympatyków nazizmu. Z tekstu wyłania się obraz ks. Sawickiego jako osoby ogromnej wrażliwości, pokory i głębokiego rozsądku, które to cechy – w zaistniałej atmosferze wrogości i napięcia wywołanego nominacją Polaka na gdańską stolicę biskupią – sprawiły, iż dobrowolnie zrezygnował z nominacji.

W nurt biograficzny o ks. Sawickim w „Studiach Pelplińskich” wpisują się teksty wspomnieniowe²². Ich autorami są współpracownicy i uczniowie Pelplińskiego Myśliciela. O wartości tych publikacji decyduje ich osobisty, subiektywny,

¹⁹ Zob. J. Babiński, *Bibliografia prac o ks. Sawickim. Próba całościowego zebrania*, „Studia Pelplińskie” 2015, t. 48, s. 369-377.

²⁰ Zob. tenże, *Kontrowersje wokół autorstwa zbioru kazań w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie przypisywanego ks. Franciszkowi Sawickiemu*, „Studia Pelplińskie” 2011, t. 44, s. 17-22.

²¹ Zob. E. Piszcz, *Sprawa nominacji ks. Franciszka Sawickiego na biskupa diecezji gdańskiej w 1938 r.*, „Studia Pelplińskie” 1969, t. 1, s. 39-48.

²² Zob. J. S. Pasierb, *Ks. Franciszek Sawicki w pamięci uczniów*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 9-25; *Wspomnienia przy wspólnym stole o ks. Franciszku Sawickim*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 132-143.

emocjonalny styl. Przełamują one bowiem konwencję charakteryzującą oficjalne naukowe biogramy. Są raczej zapisem przeżycia spotkań z osobą ks. Sawickiego. To oznacza zwrócenie intensywniej uwagi na wymiar ludzki, osobisty, prywatny, niż skupianie się tylko na koncepcjach naukowych, formułowanych przez niego czy tematycznych rekonstrukcjach idei, obecnych w jego myśli.

3. PROBLEMATYKA FILOZOFICZNA

Dorobek księdza Sawickiego – bogaty, wielotematyczny, jednocześnie będący próbą zbudowania całościowej wizji świata – po wielokroć i z wyakcentowaniem różnych tematów był poddawany naukowym badaniom²³. Najbardziej opracowany i najczęściej poddawany analizom jest wątek filozofii dziejów, usiłujący dać odpowiedź na pytanie o sens i cel ludzkiej egzystencji, o znaczenie wewnętrznych i zewnętrznych determinant dla ludzkich wyborów i działań (w rozumieniu indywidualnym i społecznym). Jest próbą zrozumienia człowieka, jego osobowości. Ten nurt obecny jest w filozoficznych tekstach, publikowanych w „Studiach Pelplińskich”.

Niewątpliwie, najczęściej podejmowanym tematem obecnym w myśli ks. Franciszka Sawickiego są zagadnienia z zakresu filozofii dziejów. Przedstawiając szeroką panoramę rozwiązań tej problematyki we współczesnej myśli prof. Karol Górski – tłumacz na język polski jednego z najbardziej istotnych dzieł Pelplińskiego Myśliciela – *Geschichtsphilosophie* (polskie wydanie *Filozofia dziejów*) – zwraca uwagę na ponadczasowość i oryginalność propozycji zawartych w tłumaczonym przez siebie dziele²⁴.

Do problemu filozofii dziejów nawiązuje bardzo obszernie ks. Donat Wener, ogniskując swe refleksje nad zagadnieniem sensu życia, które – jego zdaniem – znajduje poczesne miejsce w twórczości ks. Sawickiego. Rozwiązania zaproponowane przez Pelplińskiego Myśliciela jawią się jako niezwykle oryginalne na tle ówczesnych propozycji w tej problematyce. Ogniskuje on bowiem swe badania na zagadnieniu osobowości, starając się uwzględnić najnowsze zdobycze nauki w tym zakresie, odwołując się do badań historyczno-kulturowych, a także socjologii i psychologii²⁵.

Sawicki podkreśla, że ujęcie sensu ludzkiego życia z uwzględnieniem kwestii osobowości nie oznacza redukcji człowieka do psychologicznie rozumianej

²³ Por. M. Przykucki, *Słowo wstępne (podczas II Spotkań Pelplińskich na temat: „Aktualność myśli ks. Franciszka Sawickiego”)*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 9.

²⁴ Por. K. Górski, *Chrześcijańska filozofia dziejów 1945-1966*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 129.

²⁵ Por. D. Wener, *Z filozofii życia według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 60.

indywidualności. Ta ostatnia może być jednym z aspektów, pozwalającym badać osobowość; nie oznacza jednak jej synonimu – zamiennika. Uwzględnienie osobowościowego aspektu egzystencji oznacza bowiem analizę sensu ludzkiej egzystencji w najbardziej szerokim rozumieniu jej teleologiczności. Zdaniem Sawickiego jest ona naturalnie ukierunkowana na osobę Jezusa Chrystusa.

Sawickiego nie interesuje analiza osobowości w aspekcie jej statusu ontologicznego. Interesuje go bardziej natura, a więc działanie, bo ono ujawnia osobowość w odniesieniu do celów je determinujących. Stąd przeniesienie metafizycznego pojęcia osoby w obszar etyki²⁶. Daje to możliwość sformułowania odpowiedzi na pytanie o sens życia ludzkiego i rolę człowieka w świecie unikając rozmaitego rodzaju uproszczeń: od redukcjonizmu biologiczno-behawiorystycznego funkcjonowania jednostki po kolektywistyczno-materialistyczne interpretacje życia społecznego. Co więcej, usiłuje nadać pozytywną wartość w perspektywie światopoglądu chrześcijańskiego, zjawiskom często negatywizowanym, takim jak cierpienie, śmierć, „los” rządzący światem²⁷. W tym sensie można go określić jako filozofa patrzącego na świat z optymizmem, wynikającym z przeświadczenia o realizowaniu się dziejów świata jako jego konsekwentnego dążenia ku wynikającemu z jego natury Dobru. Sawicki jawi się więc jako „filozof sensowności” – wyrysowujący perspektywy celu i wartości²⁸.

Zagadnienie sensu życia dla Sawickiego jest najpełniej wytłumaczalne przy uwzględnieniu perspektywy religijnej. Zagadnienie to w aspekcie filozoficznym podejmuje ks. Maciej Bała. Zauważa, że najpełniejszy kontekst dla analizy sensu ludzkiej egzystencji to uwzględnienie przestrzeni kultury i religii jako dwóch współlistniejących ze sobą rzeczywistości. Tym samym błędne i skazane na niepowodzenie są próby eliminacji pierwiastka religijnego, czego chęć zdradza po wielokroć współczesna filozofia²⁹. W tym kontekście propozycje Sawickiego wydają się nieustająco aktualne. Obserwując bowiem zachodzące procesy sekularyzacji, a jednocześnie pozytywne zjawisko zainteresowania religią i poszukiwanie przez człowieka zaspokojenia potrzeb duchowych, postuluje przywrócenie właściwej relacji między kulturą a religią. Religia w tym kontekście nie może funkcjonować jako jeszcze jeden element dostępny w przestrzeni konsumpcji, lecz

²⁶ Por. tamże, s. 78. Ks. Werner zauważa, że sam Sawicki przypisuje ten zabieg Kantowi. Zob. F. Sawicki, *Das Problem der Persönlichkeit und des Übermenschen*, Schöningh, Paderborn 1908, s. 218. Autor artykułu zauważa jednak jednocześnie, że przyjęcie autorstwa Kanta tej idei niczego nie ujmuje oryginalności rozwiązań ks. Sawickiego, który w perspektywie chrześcijańskiej ujmuje osobę jako podstawę osobowości moralnej.

²⁷ Por. D. Werner, *Z filozofii życia według ks. Franciszka Sawickiego*, dz. cyt., s. 76.

²⁸ Por. tamże, s. 76.

²⁹ Por. M. Bała, *Filozofia F. Sawickiego jako odpowiedź na bezistocie religii*, „Studia Pelplińskie” 2003, t. 34, s. 39-44.

oznacza zjednoczenie człowieka z Dobrem Najwyższym, które determinuje go do zdobywania szlachetnej doskonałości³⁰.

Religia musi więc stanowić przestrzeń spotkania osobowego – inspirującego i determinującego ku dobru, które jest fascynujące w wyniku doświadczenia Boga. Owszem, „bezistocie” – bliżej niedookreślona i indywidualistycznie zaspokajana potrzeba duchowości reguluje pewne potrzeby człowieka, ale nie proponuje odniesienia do ideału. Oznacza to, że nie wprowadza na drogę wzrostu i wewnętrznego rozwoju – nie stanowi więc rzeczywistości sensu, implikującej wybory etyczne i aksjologiczne³¹. Stąd – zdaniem Sawickiego – niezbędna dla właściwego odczytywania przez człowieka sensu swej egzystencji jest obecność pierwiastka religijno-objawieniowego, pełniącego przede wszystkim „rolę naprowadzającą”. Religia w odniesieniu do filozofii stanowi niewątpliwie coś zewnętrznym i jednocześnie ubogacającego poznanie i sytuującego je w ukonkretnionej sytuacji egzystencjalnej³².

Interesującymi przyczynkami do badań nad dorobkiem filozoficznym ks. Sawickiego są dwa teksty natury metodologicznej. Ks. biskup Kazimierz Józef Kowalski, biorąc pod uwagę przyjmowanie przez ks. Sawickiego w procesie poznania wątków irracjonalnych, zastanawia się nad klasyfikacją jego filozoficznej twórczości. Stwierdza, że biorąc pod uwagę analizę procesu poznawczego u ks. Sawickiego na pewno nie można go zaliczyć do irracjonalisty, lecz uznać jego stanowisko za wyraz tzw. realizmu bezpośredniego³³. Z kolei ks. January Budzisz wskazuje na konieczność uwzględnienia w analizie narzędzi współczesnej hermeneutyki, co dopiero pozwala ukazać bogactwo znaczeń i dostrzec pod wieloma względami prekursorskie i nowatorskie rozwiązania Peplińskiego Myśliciela³⁴.

4. PROBLEMATYKA TEOLOGICZNA

Poglądy teologiczne ks. Sawickiego zajmują również poczesne miejsce w „Studiach Peplińskich”. Problematyką najczęściej podejmowaną są zagadnienia związane z teologią dziejów. Prym w tym temacie wiedzie ks. prof. Czesław Stanisław Bartnik. Zwraca uwagę na specyficzne dla Sawickiego ujęcie teologii dziejów. Dzieje ogniskują się bowiem na osobowości ludzkiej – historyczny zamysł Boga

³⁰ Tenże, s. 44.

³¹ Por. tenże, 45.

³² Por. tamże, s. 47.

³³ Zob. K. J. Kowalski, *Ks. Franciszek Sawicki a realizm bezpośredni*, „Studia Peplińskie”, 1971, t. 2, s. 7-8.

³⁴ Zob. J. Budzisz, *Tekst filozoficzny – interpretacja ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Peplińskie”, 1982, t. 13, s. 115-118.

jest odczytywalny tylko w relacji osoby do społeczności³⁵. Konieczne jest uwzględnienie perspektywy personalistycznej, gdyż „społeczność nie jest ani zwykłą sumą osób, ani separacjonizmem, ale jakąś «nową przyrodą». Niemniej dzieje są możliwe tylko w relacji osoba-osoba, osoba-społeczność osób”³⁶. Relacje te wzmagają realność osoby – osiąga ona właściwe dzięki sobie znaczenie, nowy wymiar życia. By życie ludzkie właściwie zrozumieć, konieczne jest uwzględnienie perspektywy kreacjonistycznej i eschatologicznej. One bowiem wykreślają sens ludzkiego pielgrzymowania przez czas. Objawiają tajemnicę pochodzenia człowieka, którego istnienie jest zapodmiotowane w akcie stwórczym Boga, który stanowi determinantę celu ludzkiego życia (indywidualnego i społecznego zbawienia w Chrystusie, ku czemu najwłaściwszą drogą jest uczestnictwo we wspólnocie Kościoła. Stwórca określa istotę dziejów, prowadzi je do określonego celu, inspiruje ludzkie działanie, ukazując mu jego najwyższy sens. Człowieka ustawia w roli współtwórcy tego sensu tak w interpretacji osoby, jak i w odniesieniu do społeczności: „Sensem ludzkiego dziania się jest zostać człowiekiem, być osobowością, spełniać się w «ja» osobowym. Przy tym nie jest to jakiś jednorazowy fakt, lecz cały ruch i proces. A zatem historia ma charakter jak najbardziej kreacyjny i jak najbardziej objawieniowy”³⁷. Jej sercem jest tajemnica Wcielenia i Odkupienia: „(...) sensem historii jest osoba Jezusa Chrystusa, która pojawia się w doczesności. Chrystus jest uosobieniem Bożego zamysłu każdej historii jednostkowej, jej centrum i kluczem do jej zrozumienia”³⁸. Refleksja nad ludzkimi dziejami oznacza odkrywanie sensu życia społecznego, gdyż każda społeczność ma swój sens i cel. Wysiłek ten jednak skazany jest na niepowodzenie, jeśli nie uwzględni się wpływu na społeczność każdej tworzącej ją ludzkiej osobowości. Tym samym historia ks. Sawickiego odsłania swój personalistyczny charakter³⁹.

Z kolei Stachiewicz podkreśla niekwestionowaną rolę ks. Sawickiego w kształtowaniu teologii historii. Co więcej, można uznać go za jednego z jej prekursorów⁴⁰. W interpretacji Pelplińskiego Myśliciela historię kształtują przyrodzone i nadprzyrodzone czynniki dziejowe: człowiek, przyroda, środowisko kulturalne oraz

³⁵ Por. Cz. S. Bartnik, *Boży zamysł dziejów w pismach Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 76.

³⁶ Tamże, s. 77.

³⁷ Tamże, s. 78.

³⁸ Tamże, s. 79.

³⁹ Por. tamże, s. 83.

⁴⁰ Por. P. Stachiewicz, *Elementy teologii historii w dziele ks. Franciszka Sawickiego „Filozofia dziejów”*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 85. Stwierdzenie to znalazło najpełniejsze potwierdzenie przede wszystkim w obszernej pracy ks. Mirosława Kowalczyka: *U początków teologii historii w Polsce. Franciszek Sawicki. Konstanty Michalski. Aleksander J. Pechnik*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.

czynnik nadprzyrodzony – Bóg⁴¹. Takie ujęcie stanowi propozycję niezwykle oryginalną na tle ówczesnych propozycji interpretacji historii. Oznacza bowiem wyśrodkowane chrześcijańskie spojrzenie na problemy historii – teoretyczne, przy jednoczesnym zgłębianiu procesów świata i szukaniu wewnętrznych prawidłowości. Takie ujęcie oznacza bowiem sformułowanie stanowiska będącego jednocześnie w opozycji do dominujących interpretacji: idealizmu i materializmu dziejowego⁴².

Sawicki tworzy własną wizję dziejów, nadając im transcendentne ukierunkowanie. Jego propozycja stanowi alternatywę dla rozwiązań systemów skrajnie niekatolickich, zwłaszcza pomniejszających rolę jednostki propozycji pozytywistyczno-społecznych, podkreślających znaczenie masy (społeczności, kolektywu itp.). Decyduje o tym personalistyczne rozumienie człowieka, wyrażającego się przez swoje działania. Skala i intensywność zaangażowania konkretnego człowieka w historię uwarunkowana jest wpływem zewnętrznych czynników oraz indywidualnym wyposażeniem każdej osoby – „wielkością i aktywnością mocy duszy”⁴³. Jednocześnie człowiek w dziejach jawi się nie tylko jako „jednostka dla siebie”, ale jest złączony z innymi jednostkami poprzez szereg relacji o różnorodnym natężeniu, które w konsekwencji rodzą wspólnotę myślenia i działania. Relacje międzyludzkie konsolidują więc działanie konkretnych jednostek⁴⁴.

Rozwój osobowości jest celem ludzkiego życia, bo w niej manifestuje się człowieczeństwo⁴⁵. Tym samym Sawicki – w rozumieniu Stachiewicza – jest w swych propozycjach wyprzedzającym idee sformułowane przez Sobór Watykański II, podkreślający godność człowieka jako osoby, która swoją indywidualnością i wolnością decyduje o wielkości swego działania. Człowiek, z racji swej godności stanowi immanentny sens dziejów – wyrażający się w doskonaleniu siebie, wznoszeniu się ku wartościom wyższym, ideał prawdziwej i pełnej wolności – świadomego wyboru dobra, te zaś uwyraźniają się, gdy się ma w aspekcie osoby⁴⁶. Chrześcijanin tkwi w dziejach – one są rzeczywiście realizowaniem Bożego powołania. W ten sposób w interpretacji Sawickiego ludzkie dzieje naznaczone jako „dominantą sensu” (przeciw sceptycyzmowi i katastroficznemu interpretowania historii)⁴⁷. Oznacza to wiarę w możliwości człowieka, zdolnego przeciw-

⁴¹ Por. P. Stachiewicz, *Elementy teologii historii w dziele ks. Franciszka Sawickiego „Filozofia dziejów”*, dz. cyt., s. 86.

⁴² Por. tamże, s. 90.

⁴³ Por. F. Sawicki, *Filozofia dziejów*, dz. cyt., s. 53.

⁴⁴ Por. tenże, s. 55

⁴⁵ Tenże, *Ideał osobowości*, dz. cyt., s. 186; *Das moderne Persönlichkeitsideal*, „Pharus” 1910, z. 10, s. 289.

⁴⁶ Por. P. Stachiewicz, *Elementy teologii historii w dziele ks. Franciszka Sawickiego „Filozofia dziejów”*, dz. cyt., s. 104.

⁴⁷ Por. tamże, s. 105. Bardzo podobnie interpretuje poglądy Sawickiego ks. Donat Werner, podkreślając prekursorski charakter idei Sawickiego dotyczących sensu życia, która jest właściwie

stawić się rodzącemu się w świecie złu: „W historii Bóg zbliża się do człowieka. Następują w niej bowiem wydarzenia, które można odnieść jedynie do bezpośredniej ingerencji Boga, które bez Bożej interwencji są niewytłumaczalne. One umożliwiają też bezpośrednie obcowanie Boga z ludźmi⁴⁸. Historia człowieka pozwala więc patrzeć w przyszłość z nadzieją. Ta ostatnia zaś zawsze prowadzi do Boga, każąc w ciągle dostrzegalnym, ostatecznym zwyciężaniu dobra widzieć dzieje człowieka jako przejaw Bożej miłości⁴⁹.”

Zupełnie inny aspekt teologiczny bada ks. Tadeusz Kotlenga, skupiając się na kwestii religijnego poznania Boga. Oznacza to wejście w przestrzeń badań interdyscyplinarnych, bo oznaczający konieczność odróżnienia religijnego poznania Boga od podejmującego również tą kwestię porządku teodycealnego. Ks. Kotlenga podkreśla, że możliwość metafizycznego uzasadniania Boga jest znacząca dla religii. Dotyczy to tak Jego egzystencji, jak i Jego przymiotów. Analizując poglądy ks. Sawickiego w tej kwestii za podstawowe uznaje specyfikę języka, która pociąga za sobą problem statusu zdań języka dotyczącego Boga⁵⁰. Oznacza to z kolei konieczność zmierzenia się z jednym z najbardziej oryginalnych ujęć ks. Sawickiego, opowiadającym się za syntetycznym charakterem zasady racji dostatecznej, uznawanej przez niego za konieczną do przyjęcia przesłankę, by możliwy był jakikolwiek sensowny dyskurs naukowy⁵¹. Sawicki stwierdza, że do poznania Boga dochodzi się szukając ostatecznej racji rzeczywistości istniejącej. Procedura ta nie jest jednak konwencjotwórcza – poznać filozoficznie dla religii nie wystarczy, stąd pytanie o religijne poznanie Boga.

Religijne poznanie Boga oznacza w efekcie odmienny rodzaj poznania – oprócz czynników racjonalnych ma swój udział „serce”, które „intuicyjnie poznaje prawdę i toruje drogę do wiary”⁵². W rozumieniu Sawickiego implikuje to uwzględnienie nie tylko abstrakcji intelektualnej, ale również „poznania konkretnego” (realnego). Chodzi tu nie tylko o rozumowe dociekania, ale o angażowanie wszystkich władz duchowych człowieka⁵³. Takie podejście to kwestii poznania Boga rodzi „przeżycie religijne” realizujące się w specyficznej przestrzeni osobowego spotkania

---

identyfikowana przy uwzględnieniu osobowego charakteru człowieka, co stanowi *novum* w odniesieniu do propozycji współczesnych Sawickiemu teologów. Zob. D. Werner, *Z filozofii życia według ks. Franciszka Sawickiego*, dz. cyt., s. 78.

⁴⁸ F. Sawicki, *Glaube und Geschichte*, „Der Katholik” 1912, nr 42, s. 166.

⁴⁹ Por. P. Stachiewicz, *Elementy teologii historii w dziele ks. Franciszka Sawickiego „Filozofia dziejów”*, dz. cyt., s. 113.

⁵⁰ Por. T. Kotlenga, *Religijne poznanie Boga według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 31.

⁵¹ Zob. J. K. Dorda, *Definicja i zasada racji dostatecznej według ks. Franciszka Sawickiego*, w: *Studium z przyczynowości sprawczej z zastosowaniami w kosmologii i teodycei*, WAM, Kraków 2001, s. 81-90.

⁵² F. Sawicki, *Chrześcijańska filozofia egzystencjalna*, „Przegląd Powszechny”, 1948, t. 225, s. 345.

⁵³ Por. T. Kotlenga, *Religijne poznanie Boga według ks. Franciszka Sawickiego*, dz. cyt. s. 34.

z Bogiem i w konsekwencji – Jego poznanie jako Osoby. Efektem tego „przeżycia” nie jest pojęcie Boga, ale Bóg żywy i osobowy⁵⁴.

Specyfikę ujęcia człowieka przez ks. Sawickiego określa religijność jednostkowa. Rozumienie człowieka jako *ens religiosum* jest jedną z wielu prób jego definiowania. Człowiek w pismach ks. Sawickiego identyfikuje – zdaniem ks. Kotlengi – szczęście z rzeczywistością transcendentnego Boga (*die religiöse Anlage*)⁵⁵, czyli zmysł religijny zakorzeniony w duszy ludzkiej i w sposób istotny związany z naturą człowieka. Zmysł ten, wraz ze sferą emocjonalną, pełni doniosłą rolę w poznaniu Boga. Jest On ujmowany nie teoretycznie, ale osobowo, przy najwyższym zaangażowaniu woli, która jest skierowana w sposób konieczny na dobro. Identyfikacja najwyższego dobra z Bogiem rodzi swego rodzaju determinację psychiczną, która – stymulowana intelektem – stanowi szczególny profil ludzkiego procesu myślowo-psychicznego⁵⁶.

W poznaniu Boga istotne jest psychiczne nastawienie człowieka. Trudnością w bezwarunkowej afirmacji prawdy o istnieniu Boga rodzą osobiste doświadczenia, jak i poznanie świata (cierpienie i zło). Trzeba – powie Sawicki – „głębszego ducha”⁵⁷, pozwalającego nawet w sytuacjach doświadczeniach cierpienia i zła dostrzec realizujący się plan Boży, który ostatecznie jest zwycięstwem dobra w ludzkim życiu indywidualnym i społecznym. Religijne poznanie Boga stanowi drogę do najpełniejszego poznania człowieka, odsłaniając sens i cel jego egzystencji. Daje człowiekowi wewnętrzne przeświadczenie co do sensowności i zasadności podejmowanych wyborów, jednocześnie ukazując ich wartość w odniesieniu do Prawdy, jaką jest Bóg⁵⁸. Jednocześnie Sawicki stawia pytanie o relację między poznaniem filozoficznym a religijnym, dostrzegając w tradycji filozoficznej najróżniejsze w tym względzie rozwiązania: od całkowitej tożsamości po uznanie ich za sprzeczne czy konkurencyjne. Na bazie swych własnych doświadczeń skłania się ku tezie, że jest to ujmowanie tej samej rzeczywistości w różnych aspektach. Filozofia ujmuje Boga w poznaniu teoretycznym, religia natomiast w sposób realny, który implikuje relację dialogu i rzeczywiste spotkanie interpersonalne. Obok kwestii poznania istnienia Boga, Sawicki stawia pytanie o możliwość poznania jego przymiotów w aspekcie religijności. Przede wszystkim podkreśla aspekt personalistyczny. Bóg-osobowość jest obiektem przeżycia religijnego i doświadczaną obecnością. To ukierunkowuje ludzkie myślenie na rze-

⁵⁴ Por. tamże, s. 37.

⁵⁵ Por. F. Sawicki, *Die Gottesbeweisse*, Schöningh, Paderborn 1928, s. 199.

⁵⁶ Por. T. Kotlenga, *Religijne poznanie Boga według ks. Franciszka Sawickiego*, dz. cyt., s. 45.

⁵⁷ F. Sawicki, *Moralne przyczyny bezbożnictwa*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1937, s. 9.

⁵⁸ Por. tenże, *Über Glauben und Wissen in der neueren protestantischen Theologie und Philosophie*, „Der Katholik” 1905, nr 2, s. 118-119; *Was ist Wahrheit?*, „Theologie und Glaube” 1909, s. 711. Zob. J. Babiński, *Das Geheimnis des Leidens in der Interpretation von Pfarrer Franciszek Sawicki*, „Studia Pelplińskie”, 2013, t. 46, s. 11-20.

czywistość Stwórcy. Najbardziej specyficzną cechą poznania przymiotów Boga w poznaniu religijnym jest pojęcie Boga-Miłości. Sawicki twierdzi, że w przypadku poznania Boga człowiek nie tylko ukierunkowany jest na przedmiot swego poznania, ale też otrzymuje z jego strony określoną odpowiedź, która jest wezwaniem, zachętą do głębszego poznania, a więc też budowania relacji miłości na bardziej jeszcze stabilnym fundamencie. Pelpliński Myśliciel podkreśla, że Bogu należy się największa miłość⁵⁹. On bowiem jawi się jako Dobro Najwyższe. Na nim więc najintensywniej koncentruje się ludzki wysiłek poznawczy. To decyduje też o osobowościowym wzroście człowieka – „rośnie on ze swoją miłością i dzięki niej posiada duchowe spojrzenie w głąb, dzięki któremu poznaje swoją duszę i Boga”⁶⁰.

Intersującym przyczynkiem ukazującym teologiczny warsztat ks. Sawickiego, jest artykuł ks. Jana Szłagi. Podejmuje on kwestię obecności i znaczenia Pisma Świętego w twórczości Pelplińskiego Mędrca. Zdaniem ks. Szłagi jego twórczość teologiczna wpisuje się w specyfikę teologicznego myślenia, charakterystycznego dla scholastyki i późniejszej, przedsoborowej teologii. Teksty Pisma Świętego pełnią w niej rolę autorytatywnego potwierdzenia poglądów teologicznych. Przypisuje się więc im walor dowodowy *dicta probanda*⁶¹. Pismo Święte dopowiada ostatnie słowo w prowadzonym dyskursie naukowym, potwierdza naturalne działania umysłu ludzkiego⁶². Nie można jednak podejrzewać ks. Sawickiego o totalnie narzędziowo-formalistyczne traktowanie natchnionego tekstu. Jego pisma zdradzają bowiem obecny w nich wymiar personalistyczno-egzystencjalny. Pismo Święte nie jest tylko przestrzenią znajdowania argumentów, sankcjonujących czy legitymizujących teologiczne wnioski. Jest ono także rzeczywistością aktualizującą się w życiu konkretnego człowieka. Człowiek ten – przeżywając czas swego życia w bardzo konkretnie dookreślalnych realiach kulturowo-historycznych – poszukuje odpowiedzi na nurtujące go problemy i pytania, które są manifestacją jego natury, ciągle podobnej, niezależnie od uwarunkowań czasu i epoki. Jednocześnie jednak owo poszukiwanie odpowiedzi dokonuje się z uwzględnieniem kontekstu tradycji i osiągniętych przez nią dokonań. W tym aspekcie Pismo Święte uznać należy za ogniowo objawienia historycznego. „Nie przestaje być ono żywym źródłem, z którego przez wieki płynie strumień łaski i cudów”⁶³. Ks. Szłaga zwraca uwagę

⁵⁹ Por. F. Sawicki, *Das Ideal der Persönlichkeit*, Schöningh, Paderborn 1922, s. 106; *Bóg jest miłością*, Bernardinum, Pelplin 2002, s. 32-33; *Poznanie wartości*, „Polonia Sacra”, 5(1952), s. 188.

⁶⁰ Z. Pawłowicz, *Antropologia religijno-historyczna według Franciszka Sawickiego*, Bernardinum, Pelplin 2001, s. 86.

⁶¹ J. Szłaga, *Pismo św. w dziełach ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 63-64.

⁶² Por. tamże, s. 64.

⁶³ Tamże, s. 65.

jednak przede wszystkim na oryginalne koncepcje biblijne Pelplińskiego Mędrca, które najpełniejszy wyraz znalazły w jego pracy doktorskiej *Der Prediger, Schopenhauer und Ed. v. Hartmann oder biblischer und moderner Pessimismus*. Sawicki przeciwstawia się nihilistycznemu i naznaczonemu sceptycyzmem interpretowaniu Księgi Koheleta, wskazując na uprzyczynowienie takich interpretacji w kontekście łacińskiego *vanitas*. Tymczasem nie oznacza ono – zdaniem Sawickiego – jedynie marności, ale też czasowość, przemijalność, przygodność. Takie ujęcie pozwala postawić tezę o zdecydowanie chrześcijańskim – dalekim od propozycji współczesnej filozofii ujęć pesymistycznych – charakterze tezy, że „życie doczesne jest tylko drogą, która oczyszcza człowieka i przygotowuje go w różny sposób, czasem niezwykle przykry, bo także przez cierpienie, na spotkanie z Bogiem. Takie życie jest zatem wartością pod każdym względem, utrata zaś tej wartości, jak np. w promowanym przez pesymizm samobójstwie, to lekkomyślna (...) decyzja o przekreśleniu szansy na ostateczne szczęście”⁶⁴.

PODSUMOWANIE

„Umarł pisarz, a więc żyć zaczyna”⁶⁵ – te słowa wypowiedziane przez Andrzeja Kijowskiego w 1965 roku na pogrzebie Marii Dąbrowskiej mają odniesienie do każdego z luminarzy słowa i myśli, który inspiruje w poszukiwaniach prawdy i sensu swoich potomnych. Można to również odnieść do ks. Franciszka Sawickiego, którego dorobek nieustannie badany, zwłaszcza w środowiska jego „małego, prywatnego, pelplińskiego wszechświata”, daje odpowiedzi na niezmiennie nurtujące człowieka pytania. Badania nad dorobkiem Pelplińskiego Myśliciela, których swojego rodzaju zapisem czy dokumentacją są publikowane w „Studiach Pelplińskich” artykuły, uzmysławiają aktualność i wielonurtowość jego myśli oraz wartościowość rozwiązań. Jednocześnie uświadamiają ciężące na środowisku pelplińskim zobowiązanie, by tym bardziej podejmować wysiłek odkrywania wciąż na nowo i w sposób coraz bardziej pełny mądrości zaklętej w słowa przez ks. Franciszka Sawickiego.

Bibliografia:

Babiński J., *Bibliografia prac o ks. Sawickim. Próba całościowego zebrania, Studia Pelplińskie* 2015, t. 48, s. 369-377.

Babiński J., *Das Geheimnis des Leidens in der Interpretation von Pfarrer Franciszek Sawicki*, „Studia Pelplińskie”, 2013, t. 46, s. 11-20.

⁶⁴ Tamże, s. 71.

⁶⁵ Z. Libera, *Maria Dąbrowska*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975, s. 333.

Babiński J., *Die Rezeption des philosophisch-theologischen Werkes von Franz/ Franciszek Sawicki in Polen und Deutschland*, w: *Mäander des Kulturtransfers. Polnischer und deutscher Katholizismus im 20. Jahrhundert*, red. A. Chylewska-Tölle, Ch. Heidrich, Logos, Berlin 2014, s. 30-44.

Babiński J., *Franz Sawicki – ein Denker von großer Aktualität. Zu seinem 60. Todesjahr*, „Trierische Theologische Zeitschrift”, 2013, z. 1, s. 48-65.

Babiński J., *Kontrowersje wokół autorstwa zbioru kazań w Archiwum Diecezjalnym w Pelplinie przypisywanego ks. Franciszkowi Sawickiemu*, „Studia Pelplińskie” 2011, t. 44, s. 17-22.

Babiński J., *Ks. Franciszek Sawicki jako pedagog*, „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie” nr 20-2013, z. I-II, s. 7-17.

Babiński J., *Teologia życia. Próba reinterpretacji dorobku ks. Franciszka Sawickiego*, Bernardinum, Pelplin 2013.

Bała M., *Filozofia F. Sawickiego jako odpowiedź na bezistocie religii*, „Studia Pelplińskie” 2003, t. 34, s. 37-48.

Bartnik Cz. S., *Boży zamysł dziejów w pismach Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 73-83.

Budzisz J., *Tekst filozoficzny – interpretacja ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie”, 1982, t. 13, s. 115-118.

Buxakowski J., *Ks. Franciszek Sawicki – myśliciel pelpliński*, w: *Wybitni teologowie XX wieku. Krąg języka niemieckiego*, red. J. Jezierski, K. Parzych, Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne, Olsztyn 2006, s. 229-237.

Buxakowski J., *Księża Franciszka Sawickiego – wspomnień sens (1877-1952)*, w: *Księga Jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie (1651-2001)*, red. A. Nadolny, Bernardinum, Pelplin 2001, s. 659-664.

Buxakowski J., *Przebieg i znaczenie sesji*, „Studia Pelplińskie”, 1982, t. 13, s. 13-17.

Buxakowski J., *Wert und Würde der Persönlichkeit im Christentum*, w: *Lexikon der theologischen Werke*, red. M. Eckert, Kröner, Stuttgart 2003, s. 806-807.

Dorda J. K., *Definicja i zasada racji dostatecznej według ks. Franciszka Sawickiego*, w: *Studium z przyczynowości sprawczej z zastosowaniami w kosmologii i teodycei*, WAM, Kraków 2001, s. 81-90.

Górski K., *Chrześcijańska filozofia dziejów 1945-1966*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 119-130.

Kotlenga T., *Religijne poznanie Boga według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 27-57.

Kowalczyk M., *U początków teologii historii w Polsce. Franciszek Sawicki. Konstancy Michalski. Aleksander J. Pechnik*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2008.

Kowalski K. J., *Ks. Franciszek Sawicki a realizm bezpośredni*, „Studia Pelplińskie”, 1971, t. 2, s. 7-8.

Kowalski K. J., *Przedmowa*, „Studia Pelplińskie”, 1969, t. 1, s. 8.

Libera Z., *Maria Dąbrowska*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1975.

Manthey F., *Sto lat Seminarium Duchownego w Pelplinie*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 5(1949) nr 5, s. 385-386.

Manthey F., *Ks. Franciszek Sawicki. Z okazji jubileuszu*, „Roczniki Filozoficzne KUL” 1949/1950, t. 2/3, s. 347-363.

Manthey F., *O śmierci i pogrzebie ks. infułata Sawickiego*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” 8(1957) nr 5/6, s. 220-223.

Manthey F., *Prace naukowe ks. infułata Franciszka Sawickiego*, „Orędownik Diecezji Chełmińskiej” (1950) nr 3, s. 195-205.

Manthey F., *Professor Dr. Franz Sawicki, 1977-13. Juli-1938*, (brak nazwy wydawnictwa), Tczew 1938.

Manthey F., *X. Franciszek Sawicki jako teoretyk poznania*, Kuria Biskupia Chełmińska, Pelplin 1947.

Mross H., *Bibliografia prac drukowanych ks. prałata Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie”, 1982, t. 13, 1982, s. 19-59.

Mróz M., *Actualidad del pensamiento ético del filósofo polaco Franciszek Sawicki*, „Scripta Theologica” 40(2008), nr 1, s. 201-226.

Mróz M., *Człowiek nowoczesny i jego religijność. Aktualność ostrzeżeń etyczno-moralnych ks. Franciszka Sawickiego sprzed 50 lat*, „Teologia i Człowiek” 2003, nr 2, s. 43-57.

Mróz M., *La filosofia de la personalidad nel pensiero di Franciszek Sawicki. Prospettiva etica*, Tipografia Poliglota della Pontificia Università Gregoriana, Roma 1991.

Mróz M., *Nie ma prawdy samotnej. Przyczynek do zrozumienia filozofii poznania Franciszka Sawickiego*, „Ruch Filozoficzny” 2012 nr 1, s. 97-110.

Mróz M., *Tajemnica miłości Bożej w myśli Franciszka Sawickiego*, „Verbum Vitae” 23(2013), s. 197-224.

Pasierb J. S., *Aktualność myśli ks. Franciszka Sawickiego*, „Tygodnik Powszechny” 1977, nr 50, s. 6.

Pasierb J. S., *Filozofia ks. Franciszka Sawickiego*, „Tygodnik Powszechny” 1952, nr 4, s. 6-7.

Pasierb J. S., *Franciszek Sawicki*, w: *Miasto na górze*, Bernardinum, Pelplin 2000, s. 61-82

Pasierb J. S., *Ks. Franciszek Sawicki w pamięci uczniów*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 9-25.

Pawłowicz Z., *Nauczanie o człowieku w ujęciu ks. Franciszka Sawickiego*, w: *Księga Jubileuszowa. 350 lat Wyższego Seminarium Duchownego w Pelplinie*, red. A. Nadolny, Bernardinum, Pelplin 2001, s. 665-676.

Pawłowicz Z., *Aktywna postawa wobec Boga i świata według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1978, t. 9, s. 7-18.

Pawłowicz Z., *Antropologia religijno-historyczna według Franciszka Sawickiego*, Bernardinum, Pelplin 2001.

Pawłowicz Z., *Osobowość jako miejsce zdarzeń religijnych w antropologii Franciszka Sawickiego*, w: *Studia z antropologii teologicznej*, red. A. Zuberbier, M. Żurawski, Warszawa 1978, s. 107-158.

Pawłowicz Z., *Religijna wartość cierpienia i śmierci według ks. Franciszka Sawickiego*, „Miesięcznik Diecezji Gdańskiej” 29(1985) nr 5/6, s. 192-199.

Pawłowicz Z., *Religijne doznawanie przyrody i dziejów przez człowieka według F. Sawickiego*, „Studia Theologica Varsoviensia” 1980, nr 18, s. 73-95.

Piszcz E., *Sprawa nominacji ks. Franciszka Sawickiego na biskupa diecezji gdańskiej w 1938 r.*, „Studia Pelplińskie” 1969, t. 1, s. 39-48.

Przykucki M., *Słowo wstępne (podczas II Spotkań Pelplińskich na temat: „Aktualność myśli ks. Franciszka Sawickiego”*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 9-11.

Przykucki M., *Słowo wstępne (podczas II Spotkań Pelplińskich na temat: „Aktualność myśli ks. Franciszka Sawickiego”*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 9-11.

Sawicki F., *Die Gottesbeweisse*, Schöningh, Paderborn 1928.

Sawicki F., *Bóg jest miłością*, Bernardinum, Pelplin 2002.

Sawicki F., *Chrześcijańska filozofia egzystencjalna*, „Przegląd Powszechny, 1948, t. 225, s. 341-350.

Sawicki F., *Das Ideal der Persönlichkeit*, Schöningh, Paderborn 1922.

Sawicki F., *Das moderne Persönlichkeitsideal*, „Pharus” 1910, z. 10, s. 289-302.

Sawicki F., *Das Problem der Persönlichkeit und des Übermenschen*, Schöningh, Paderborn 1908.

Sawicki F., *Glaube und Geschichte*, „Der Katholik” 1912, nr 42, s. 153-170.

Sawicki F., *Ideal osobowości*, tłum. T. Kupś, R. Michalski, A. Pacholik, Żuromska, redakcja i wprowadzenie M. Mróz, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009.

Sawicki F., *Moralne przyczyny bezbożnictwa*, Księgarnia św. Wojciecha, Poznań 1937.

Sawicki F., *Poznanie wartości*, „Polonia Sacra”, 5(1952), s. 181-193.

Sawicki F., *Über Glauben und Wissen in der neueren protestantischen Theologie und Philosophie*, „Der Katholik” 1905, nr 2, s. 105-125.

Sawicki F., *Was ist Wahrheit?*, „Theologie und Glaube” 1909, s. 708-718.

Stachiewicz P., *Elementy teologii historii w dziele ks. Franciszka Sawickiego „Filozofia dziejów”*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 85-113.

Swieżawski S., *Toast*, w: *Rozum i tajemnica*, Znak, Kraków 1960, s. 352-355.

Szłaga J., *Pismo św. w dziełach ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 63-64.

Werner D., *Z filozofii życia według ks. Franciszka Sawickiego*, „Studia Pelplińskie” 1971, t. 2, s. 59-78.

Wspomnienia przy wspólnym stole o ks. Franciszku Sawickim, „Studia Pelplińskie” 1982, t. 13, s. 132-143.

Streszczenie

Ksiądz Franciszek Sawicki jest czołowym przedstawicielem pelplińskiego środowiska naukowego w XX w. Nie zaskakuje więc fakt, że jego życie i spuścizna zostały poddane naukowej analizie właśnie w Pelplinie. Odzwierciedla to wiele publikacji pojawiających się w roczniku naukowym „Studia Pelplińskie”. Teksty dotyczące osoby i myśli księdza Franciszka Sawickiego można podzielić na trzy grupy: historyczno-biograficzne, filozoficzne i teologiczne. Ukazują one istotne aspekty jego wielostronnej naukowej twórczości, oryginalności myśli, postulatów ideowych, a także niegasnące znaczenie naukowej refleksji księdza Sawickiego.

Słowa kluczowe: *Franciszek Sawicki*, „*Studia Pelplińskie*”, *filozofia*, *teologia*

Summary

The Person and the Works of Father Franciszek Sawicki in „Pelplin Studies”

Father Franciszek Sawicki is the most prominent representative of the scientific environment of Pelplin in the twentieth century. It is not surprising that his legacy and life was subjected to scientific analysis primarily in Pelplin. This is reflected in the numerous publications appearing in the local scientific yearbook – „Pelplin Studies”. The texts concerning the person and the thought of Rev. Franciszek Sawicki can be divided into three groups: historical-biographical, philosophical and theological. They reveal the important aspects of his complex scientific creativity, originality of thought and the ideological proposals as well as the continuous significance of his thought.

Keywords: *Franciszek Sawicki*, „*Studia Pelplińskie*”, *Philosophy*, *Theology*